

*Стасюк В. В., доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри морально-психологічного
забезпечення діяльності НУОУ (м. Київ)*

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статті розкриваються сучасні погляди на організацію та проведення заходів психологічного забезпечення застосування військ (сил) в системі морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України.

Ключові слова: психологічне забезпечення, бойові умови, психологічний супровід, психологічна допомога.

В статье раскрываются современные взгляды на организацию и проведение мероприятий психологического обеспечения применения войск (сил) в системе морально-психологического обеспечения подготовки и ведения операций (боевых действий) Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, боевые условия, психологическое сопровождение, психологическая помощь.

The modern looks to organization and conducting of measures of the psychological maintenance of application of troops (forces) in the system of the morally-psychological providing of preparation and conduct of operations (battle actions) of Armed Forces of Ukraine open up in the article.

Keywords: psychological providing, battle conditions, psychological accompaniment, psychological support.

Сьогодні, чітко зрозумілим є той факт, що бій – це не тільки узгоджені за метою, місцем та часом, удари, вогонь і маневр, а перш за все жорстке протистояння цілеспрямованих, думаючих і таких, що володіють необхідними вміннями та навичками, волею та надіями людей. І від того, у якій із сторін моральні та психологічні сили будуть краще сформовані, мобілізовані, адекватні вимогам сучасного бою, в значній мірі буде залежати її перемога та поразка – результат бою. Все це робить актуальною та практично значимою діяльність командирів, офіцерів органів виховної (виховної та соціально-психологічної) роботи, штабів щодо психологічного забезпечення бойових дій – подолання особовим складом негативного впливу бойових стрес-факторів.

Психологічне забезпечення є невід'ємною складовою частиною морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил).

Основу психологічного забезпечення на індивідуальному та груповому рівні складають базові знання в галузі загальної, соціальної психології та військової психології, психології управління, практичної психології, психології праці в особливих умовах, психофізіології тощо. Використання можливостей психологічного забезпечення дозволяє командирам (начальникам) приймати грамотні управлінські рішення і скорочувати до

мінімуму людські, організаційні, економічні, тактичні та інші види втрат у повсякденній та бойовій діяльності [1, 5].

Потрібно зазначити, що на сучасному етапі розвитку системи морально-психологічного забезпечення застосування військ (сил) Збройних Сил України ще не всі значущі напрями психологічної роботи освоєні й розроблені. Разом з тим, існує тенденція до зростання впливу психологічного забезпечення на всі сфери діяльності Збройних Сил.

Психологічне забезпечення – це комплекс цілеспрямованих заходів щодо формування, підтримання і поновлення у особового складу військ (сил) морально-психологічного стану, необхідних морально-бойових якостей, психологічної стійкості та готовності виконати поставлені бойові завдання в будь-яких умовах обстановки, зниження психогенних втрат та збереження психічного здоров'я військовослужбовців [2].

Основне призначення психологічного забезпечення полягає у формуванні в особового складу військ (сил) Збройних Сил України мотивів, установок, настроїв, морально-психологічного стану необхідного для якісного виконання бойових завдань, здатності переносити високі нервово-емоційні навантаження бойових дій.

Мета психологічного забезпечення полягає у: повному та своєчасному вивченні відповідності психологічних можливостей особового складу вимогам сучасного бою,

формуванні, корекції та відновленні психологічних якостей окремих військовослужбовців і соціально-психологічних характеристик військових колективів, ефективної та раціональної взаємодії командирів (начальників), офіцерів органів виховної (виховної та соціально-психологічної) роботи з підлеглими щодо оптимізації їх особистісного потенціалу на успішне виконання бойових завдань.

Загальними завданнями психологічного забезпечення є:

- виявлення психологічних особливостей майбутніх бойових дій, їх вимог до емоційно-волево-психологічних якостей особового складу, злагодженості та згуртованості військових колективів (підрозділів та військових частин);
- аналіз впливу факторів бою (бойових дій) на морально-психологічний стан та поведінку особового складу;
- аналіз психологічних аспектів тактики можливих дій противника, негативного інформаційно-психологічного впливу тощо;
- оцінка психологічних показників боєздатності підрозділів та військових частин, передусім, моніторинг морально-психологічного стану особового складу;
- виявлення осіб з нервово-психічною нестійкістю та вжиття вжиття психопрофілактичних та психокорекційних заходів;
- прогнозування можливих бойових психогенних втрат особового складу;
- планування, організація та проведення заходів психологічної підготовки особового складу, підрозділів та військових частин до виконання бойових завдань у конкретних (суспільно-політичних, природо-кліматичних, географічних та ергономічних) умовах обстановки;
- формування та утвердження оптимізму і впевненості у особового складу в свої сили, можливість виконати поставлене бойове завдання;
- навчання особового складу психологічним методам надання само та взаємодопомоги;
- розгортання та організація роботи пункту психологічної допомоги та реабілітації;
- вжиття заходів щодо професійно-психологічного відбору (добору) особового

складу з метою комплектування, доукомплектування, поповнення підрозділів та військових частин і т. д.

Основною вимогою щодо організації психологічного забезпечення в бойових умовах є необхідність дотримання системності в проведенні відповідних заходів. Системність проведення заходів психологічного забезпечення полягає в тому, що його зміст повністю залежить від психологічної специфіки майбутніх бойових дій. У зв'язку з цим, всі внутрішні елементи психологічного забезпечення перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності [4,5].

У теорії та практиці психологічного забезпечення виділяються три групи категорій, що відображають внутрішні властивості й закономірності людських станів та відносин.

Перша група – психологічні категорії індивідуального рівня:

- *психіка* – функція мозку, його діяльність;
- *психіка особистості* – психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, психічні утворення;
- *психічні процеси* – пізнавальні (відчуття, сприйняття, мислення, пам'ять, увага, уявлення, уява, мова); емоційні (емоції, почуття); волюві;
- *психічні стани* – натхнення, бадьорість, підйом, тривога, депресія, апатія і т. ін.;
- *психічні властивості* – спрямованість, темперамент, характер, здібності;
- *психічні утворення* – знання, навички, уміння, звички;
- *мотивація* – система мотивів, бажання, потяг, інтерес, прагнення, ідеал, мета, переконання тощо;
- *пізнавально-емоційний компонент* – якість функціонування пізнавальних психічних процесів особистості;
- *мотиваційний компонент* – зміст і рівень усвідомленості потреб особистості; характеристика відповідних мотивів діяльності особистості, дій, вчинків;
- *психічні явища* – до них відносяться елементи всієї ієрархічної структури психіки особистості;
- *психологічна готовність* – адекватний вимогам діяльності якісний стан компонентів психіки;

Питання психології

– *психологічна стійкість* – рівень стабільності компонентів психіки особистості в умовах, що змінюються, в тому числі бойових;

– *психологічна трудність* – неадекватність, відставання в темпі функціонування окремих або групи елементів психіки особистості відносно вимог бойової обстановки, ситуації;

– *психічне здоров'я* – норма розвитку й функціонування психічної діяльності, психіки;

– *психічна травма* – девіації психіки, набуті під впливо бойових, стресогенних та інших факторів.

Друга група – психологічні категорії групового рівня:

– *психологія групи* – сукупність соціально-психологічних явищ;

– *соціально-психологічні явища* – групова (колективна) думка, групові (колективні) традиції, груповий (колективний) настрій, міжособистісні відносини і т. ін.;

– *соціально-психологічні процеси* – спілкування, навіювання, наслідування, адаптація, ідентифікація, інформування, переконання і т. д.;

– *морально-психологічний стан* – складне динамічне утворення в основі якого лежить, свідоме розуміння особовим складом необхідності виконання бойового завдання, а також військово-професійна здатність та психологічна готовність

військовослужбовців до дій в бойових умовах.

– *соціально-психологічний клімат* – сумісність, згуртованість;

– *згуртованість* – схожість ціннісних орієнтацій;

– *сумісність* – психофізіологічна, психологічна;

– *адаптація* – професійна, соціально-психологічна.

Третя група – категорії інтегрованого рівня або діяльності: психологічна діагностика, психологічна інформація, психологічна підготовка, психологічна допомога, психогенні втрати, психологічний супровід, психологічна регуляція, самонастрій, психологічне консультування, психологічне загартування, психологічна корекція, психологічна реабілітація, психологічна профілактика, морально-психологічний потенціал.

А тому, при вирішенні завдань психологічного забезпечення бою (бойових дій) на передній план виходять такі його складові, як:

– психологічне проектування;

– психологічна підготовка особового складу;

– психологічний супровід бойових дій;

– психологічна допомога психотравмованим військовослужбовцям та їх реабілітація. (Рис. 1)

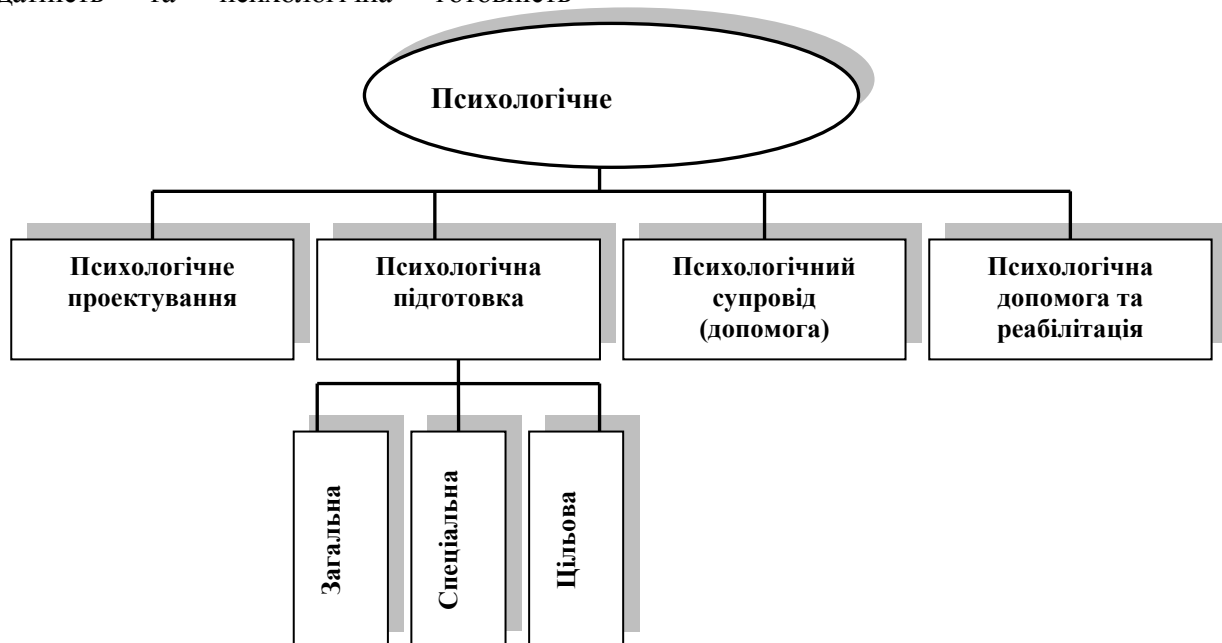

Рис. 1. Структура психологічного забезпечення

В інтересах реалізації мети психологічного забезпечення може використовуватися ряд методів:

– теоретичні методи: метод вивчення документів, метод вивчення літературних джерел, контент-аналіз, метод теоретичного аналізу й синтезу, метод абстрагування та конкретизації, метод моделювання;

– емпіричні методи:

психологічні методи: бесіда, спостереження, анкетування, тестування, інтерв'ювання, метод експертної оцінки, аналіз результатів діяльності, соціометрія, груповий експеримент;

педагогічні методи (методи навчання та виховання): усне викладення, обговорення матеріалу, показ (демонстрація), вправа, практична робота;

спеціальні методи: метод інформування, метод закріплення, метод моделювання, соціально-психологічний тренінг, метод фотографування та звукозапису, біографічний метод, групова психокорекція, соціально-психологічна реабілітація, психотерапія;

– методи математичної статистики:

методи відбору дослідних одиниць: суцільний, вибірковий, змішаний;

метод обробки даних: аналітичний, типологічний, варіаційний, кореляційний.

Нарівні з вищезазначеними, в інтересах психологічного забезпечення нерідко застосовується соціологічні опитування тощо.

Заходи психологічного забезпечення організуються та здійснюються шляхом застосування відповідних сил та засобів.

До сил психологічного забезпечення належать:

– командири (начальники) усіх рівнів.
– офіцери органів з виховної роботи підрозділів та військових частин;
– офіцери психологи;
– медичні працівники;
– особовий склад мобільних груп (пунктів) надання психологічної допомоги та реабілітації

До засобів психологічного забезпечення належать пункт психологічної допомоги та реабілітації, медикаментозні засоби тощо.

Відповідно, ефективність психологічного забезпечення досягається єдністю дій та узгодженістю заходів, що вживаються командирами (начальниками), штабами, органами з виховної (виховної та соціально-психологічної) роботи, медичною службою, іншими посадовими особами та службами [3, 6].

Завдання психологічного забезпечення з підготовки та застосування військ (сил) полягають у розв'язанні психологічних проблем, що породжені специфікою операцій (бойових дій). Результати теоретичного й еспериментального дослідження показали, що завдання психологічного забезпечення повинні вирішуватися на трьох рівнях: стратегічному, оперативному і тактичному.

Завданнями **стратегічного** рівня є:

– формування чітких, емоційно насичених, що відображають життєво важливі національні інтереси цілей застосування військ у збройному конфлікті і згуртування навколо них усіх прошарків суспільства;

– створення образу противника що зазіхає на інтереси держави, суспільства і кожного громадянина;

– підвищення соціального статусу військовослужбовців, що беруть участь у бойових діях, зміцнення їх соціально-психологічного зв'язку з усім суспільством;

– психологічне прогнозування й оцінка соціально-психологічних умов майбутнього конфлікту, вироблення науково обґрунтованих рекомендацій органам військового управління щодо підготовки військ (сил) до бойових дій;

– соціально-психологічне забезпечення розробки і введення в дію нормативно-правових і бойових документів, що визначають правове положення, оперативно-тактичні способи застосування військ у локальному воєнному конфлікті, додаткові заходи щодо стимулювання бойової активності особового складу;

– матеріально-технічне забезпечення військ (сил), використання можливостей бойової техніки і зброї та розв'язання завдань у конкретних соціальних умовах збройного конфлікту з урахуванням потреб, психічних станів, думок і настроїв військовослужбовців;

– проведення професійно-психологічного добору військовослужбовців для виконання бойових завдань з урахуванням вимог бойової діяльності у відповідності до їх професійно важливих психологічних якостей;

– загальна, спеціальна і цільова психологічна підготовка особового складу до виконання бойових завдань;

– упорядкування роботи з інформацією про бойові дії військ на всіх рівнях державного і військового управління, а також у засобах масової інформації (ЗМІ);

Питання психології

– розгортання й організація функціонування системи соціально-психологічної реабілітації і соціально-психологічної реадaptaції з урахуванням прогнозованих обсягів психотравматизації військовослужбовців і потреб у психологічній корекції та наданні психологічної допомоги;

– організація ротації особового складу підрозділів для розв'язання специфічних завдань у ході ведення бойових дій;

– здійснення психологічних заходів, спрямованих на дезінформацію, підрив психологічних можливостей противника і попередження його успішних психологічних операцій проти військ і населення країни.

Таким чином, на стратегічному рівні визначаються завдання створення сприятливого зовнішнього середовища і психологічних передумов для ведення ефективних бойових дій військ. Їхня реалізація вимагає участі органів державного і військового керівництва всіх рівнів, від військового підрозділу й органів місцевого самоврядування до керівництва Збройних Сил і уряду країни. Для цього повинні бути завчасно розроблені відповідні нормативно-правові підстави, що визначають роль і відповідальність посадових осіб органів державного і військового управління, ЗМІ у випадку воєнного конфлікту; створені спеціальні органи, здатні з початком воєнних дій координувати всю роботу щодо психологічного забезпечення й інформаційної політики в країні, контролю за діяльністю ЗМІ, формування суспільної думки та ін.

Завданнями **оперативного** рівня є:

– формування у військовослужбовців почуття психологічної єдності, спільності інтересів, цілей, моральних цінностей,

орієнтирів і норм поведінки, бойових традицій;

– здійснення моніторингу соціально-психологічного клімату, настроїв і запитів учасників бойових дій;

– створення й організація роботи додаткових штатних груп соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям;

– здійснення першого етапу соціально-психологічної реадaptaції військовослужбовців, що завершили участь у бойових діях;

– управління соціальними психоергономічними факторами бойової діяльності особового складу (тривалість перебування в зоні бойових дій, періодичність участі в бойових операціях, створення умов для повноцінного відпочинку та ін.).

На **тактичному** рівні психологічне забезпечення охоплює комплекс заходів, що стосуються особового складу частин (підрозділів), що діють безпосередньо в бойовій обстановці та готуються до вирішення бойових завдань. Головним є створення у військовослужбовців такого психологічного потенціалу, який дозволив би їм вчасно й якісно вирішувати поставлені бойові завдання, зберігати психічне здоров'я за будь-яких обставин сучасної війни.

Зміст подальших досліджень зазначеної проблематики полягає в обґрунтуванні структури та завдань психологічної служби Збройних Сил України, що дозволить реалізувати зазначені напрями організації та проведення заходів психологічного забезпечення застосування військ (сил) в єдиній системі морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій).

Література

1. Караяни А.Г., Сыромятников И.В. Прикладная военная психология. – СПб.: Питер, 2006. – 480 с.
2. Концепція морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України: Наказ Міністра оборони України від 05.05.1999 р., № 142. – К.: МО України, 1999.
3. Морально-психологічне забезпечення діяльності військ (сил): Навч. посіб / Алещенко В.І., Безбах В.Г., Богайчук В.Ж., Василенко С.В. та ін. Під заг. ред. В.І.Алещенко. – К.: НАОУ, 2007. – 176 с.
4. Синявская Е.С. Психология войны и боевых действий. – М.: Воениздат, 2003. – 48 с.
5. Стасюк В.В. Психология локальных войн та збройних конфліктів: Підручник. – К.: НАОУ, 2006. – 570 с.
6. Ягупов В.В. Морально-психологічне забезпечення: Курс лекцій. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2002. – 349с.